

KADI BURHANEDDİN DİVANINDA "BENZE-" FİİLİNİN SIRA DIŞI KULLANIMI

Mustafa YILDIZ*

Özet

Dil olarak adlandırılan sistem bir taraftan kurallara sıkı sıkıya bağlı ve bu bakımdan durgun bir özellik arz ederken diğer taraftan da söz konusu kuralları göz ardı etmeden gelişimini sürdürebilme kabiliyetine sahip, öni açık bir sistemdir. Böyle bir yapıda her zaman yeniliklerle karşılaşmamız tabii bir durumdur. Yazımıza konu olan -A benze- yapısı da dilin bu durumuna dair gösterilebilecek tipik örneklerden birisidir.

Bugüne kadar Türkçede temel fiil olma özelliği gösteren benze- fiilinin Kadı Burhaneddin'in dilinde tespit etmiş olduğumuz standart dışı bir kullanımı ve anlamı söz konusudur. Bu çalışmada, fiilin belirli bir bağlam ve gramer yapısı içinde kazanmış olduğu bu yeni anlamı ve görevi üzerinde durulacak ve benze- fiilinin -A zarf-fiil eki ile kullanımından ortaya çıkan alışılmamış bağdaştırma örnekleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Kadı Burhaneddin, birleşik fiil, tasvir fiili, benze- fiili, alışılmamış bağdaştırma

THE UNCOMMON USE OF THE VERB "BENZE-" IN THE DIVAN OF KADI BURHANEDDIN

Abstract

On the one hand, language named system strictly adheres to the rules and in this respect while offering a stagnant property; on the other hand, it has an ability to sustain the progress without ignoring the related rules; it is an open system to progress. It is always a natural state our encounter with innovations in such a structure. Structure of -A benze- which is the subject of our article is one of the typical examples relating to this feature of the language.

Hitherto, There is a non-standard use and the meaning which we have determined that the verb of benzemek which is showing the characteristic of the being a basic verb in Turkish language. In this study, It will be emphasize new meaning and function of the verb to be gained in a given context and grammar and it will be analyzed the examples of unconventional coupling which consist of using a combination the verb "benze-" with the gerund -A.

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, myildiss@gmail.com-myildiz@konya.edu.tr.

Key Words

*Kadı Burhaneddin, compound verb, descriptive verb, the verb "benze-",
unconventional coupling*

1. Türkçede Birleşik Fiil Kavramı ve Yapıları Üzerine

Türk dilinde yeni kavramları karşılamak üzere sürekli işlek olan kelime yapım yolları vardır. Bunlardan biri şekil bilgisi ile ilgili *türetme*, diğeri ise söz dizimi ile ilgili *birleştirme* ve *kelime grubu* oluşturma yoludur. Birleşik kelime ile kelime grupları arasındaki belirgin fark anlam ve dilbilgisi ile ilgili yapı özellikleri bakımındandır. Birleşik kelimelerde anlam ön plandayken, kelime gruplarında ise dilbilgisi unsurları daha belirgin durumdadır. Bu bakımdan birleşik fiilin bazı yapıları leksik birim olarak sözlükte madde başı olabilecek nitelikte kalıplaşmış, bazıları da düşüncenin detayına bağlı olarak birleşik kelime sınırlarını aşarak grup halinde hareketi ifade eden yapılara dönüşmüştür.

Türk dilinde birleşik fiil yapıları ve unsurları üzerine araştırmacıların bugüne kadar çok farklı bakış açıları söz konusu olmuş ve bu sebeple Türk dilindeki birleşik fiil yapılarıyla ilgili olarak farklı tanımlar ve yaklaşımlar ortaya koymuşlardır.

Muharrem Ergin, birleşik fiili kelime grubu olarak değerlendirir ve Türkçedeki birleşik fiilleri yardımcı fiilin birleştiği unsura göre iki gruba ayırmaktadır. Ergin'e göre ilk grupta "*et-, ol-, eyle-, bulun-, yap-*" yardımcı fiilleri ile bir ismin birleşmesinden oluşan birleşik fiiller yer almaktadır. Burada isim unsuru sıfat-fiillerden de oluşabilmektedir. İkinci grupta ise, "*bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy-*" fiillerinin başına fiillerin zarf-fiil almış şekilleri getirilerek oluşturulan birleşik fiiller yer almaktadır (Ergin 1989: 364-367).

Tahsin Banguoğlu, birleşik fiilleri "birleşik fiil tabanları" başlığı altında üç gruba ayırır: "zarf öbeği kalıbında olanlar: *ileri sürmek, ileri gelmek, geri kalmak, geri dönmek, geç kalmak, denk gelmek hoş görmek*" gibi. "çekim öbeği kalıbında olanlar: *kar yağmak, baştan çıkmak, şifa bulmak, göz yummak, yemek yemek, dikmiş dikmek* gibi." ve "bağlam öbeği kalıbında olanlar: *sayıp dökmek, yeyip içmek, tellemek pullamak, vermek veriştirmek, evirmek çevirmek, bulup buluşturmak* gibi." (Banguoğlu 1990: 310-318).

Banguoğlu, *-e* ve *-i* zarf-fiilleri ile *bil-, ver-, dur-, kal-, gör-, gel-, yaz-* gibi yarı yardımcı fiillerle kurulan yapıları da "birleşik fiil tabanları" olarak kabul eder. Söz konusu yapıları "tasvir fiilleri" olarak "kelime çekimi" bölümünde ele alırken öncekileri "kelime yapımı" bölümünde vermiştir. Banguoğlu, "tasvir fiilleri"ni anlamlarına göre "yeterlik fiilleri", "ivedilik fiilleri", "sürek fiilleri", "yaklaşık fiilleri" ve "yarı tasvir fiilleri" şeklinde sınıflandırmıştır (Banguoğlu,

1990: 488-494). Sıfat-fiillerle *olmak* fiilinin birleşmesinden meydana gelen *öğrenmiş olmak, gelir olmak, işitmez olmak, satacak olmak* gibi fiilleri ise “karmaşık fiiller” (*verbe complexe*) olarak adlandırır (Banguoğlu 1990: 482-488).

Birleşik fiiller için *fiil birleşmeleri* terimini kullanan Gabain, fiil birleşmelerinin dile son derece zenginlik ve güç kattığını belirtir ve Türkçedeki birleşik fiil yapılarını üç grupta ele alır. Gabain, ilk gruba bir esas fiille yardımcı bir fiilden oluşan birleşik fiilleri dâhil etmiştir: *yazmamış oldum, yazar oldum, yazar idim, varıyor idim, sevdi isem, az yer oldum* gibi. İkinci grupta zarf-fiil ekini almış bir esas fiille ona bağlanmış olan bir tasvirî yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller ele alınmıştır. *yoryu tururken, öte geçer, uyanı geldim, dike kodı, sora verdiler, düşe yazdı, göre yürürsüz* gibi. Son gruptaki birleşik fiiller ise şekil bakımından ikinci gruptakilere benzemektedir. Ancak Gabain, bu gruptaki *başla-, buyur-, bil-, git-, gör-* gibi fiillerin J. Marouzeau tarafından “*verbe semi-auxillaire*” (yarı yardımcı fiil) olarak adlandırıldığını, Almancada ise bu fiillere “*modales Hilfsverb*” (*modal yardımcı fiil*) denildiğini belirtmektedir. Modal yardımcı fiillerin ikinci gruptaki tasvir fiillerinin tersine olarak anlamlarını koruduğunu ifade etmektedir.

Gabain, *tamir et-, tamir kul-, tamir eyle-* gibi yapıları birleşik fiil olarak görmediğini, birleşik fiili oluşturan esas ve yardımcı unsurun bir fiil (verbal) şeklinden oluşması gerektiğini savunmaktadır (Gabain 1953: 16-24).

Zeynalov, birleşik fiil yapılarında ilk tarafın zarf-fiil ekini almış bir esas fiil, ikinci tarafın ise gerçek anlamını kaybedecek derecede değişmiş fiillerden oluştuğunu ifade etmektedir. Zeynalov, söz konusu birleşik fiil yapılarını, *Hareketin başlamasını, devam etmesini ve yönünü bildirenler, Hareketin sürekliliğini, aniliğini, devamlılığını bildirenler, Hareketin sınırını, bitmesini bildirenler, Hareketin tekrarını ve yenelleştirme anlayışını bildirenler* olmak üzere dört gruba ayırmıştır (Zeynalov 1986: 455-468).

Emir Nadzhip, *kulak sal-, tilge al-, otka tut-* gibi yapıları “birleşik fiiller” (*compound verb*) olarak adlandırmakta, *elip (al- + ip) bar-, setip (sat- + ip) al-, jezival- < jaz-ip al-, urvoät- < ur-up ävöt-*, gibi zarf-fiillerle kurulan şekiller için de “karmaşık fiiller” (*complex verb*) terimini kullanmaktadır. Ancak Emir Nadzhip, Deny’den farklı olarak bu terimin içine sıfat-fiillerle yapılan birleşik fiilleri dâhil etmez. Birinci grupta yer alan birleşik fiillerin *analitik*, ikinci gruptakilerin ise *sintetik* olarak oluşturulduğunu belirtir (Nadzhip 1971: 105-106).

Çağdaş Türk yazı dillerindeki birleşik fiilleri müstakil bir çalışmada ele alan A. A. Yoldaşev, iki tarafı da fiilden oluşan birleşik fiilleri yalnız zarf-fiilli şekillerden ibaret görmez. Çalışmasına sıfat-fiilli şekillerle birlikte birleşik

çekimleri de dâhil etmiştir: *-p otur-, -p kel-, -a ber-, -p taşla-, -a bil-, -p bol-, -ası kel-, -ğan bol-, -r bolsa-, -muş olsa-, -yor edi-, -makta edi-, -ğan edi-, -dı edi-* v.b. (Yoldaşev 1965: 274).

Ahmet B. Ercilasun, *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil* adlı çalışmasında birleşik fiili bir kelime grubu olarak tanımlar. Bu noktadan hareketle birleşik fiili oluşturan unsurların gerçek anlamlarından farklı olarak yeni ve tek bir anlam ifade edecek şekilde bir araya geldiğini belirtir. Bu yönden birleşik fiilin herhangi bir hareketi, oluşu ifade etmede basit ve türemiş bir fiilden farkının olmadığını, sadece söz konusu bu fiil şekillerinin yapı itibarıyla birbirinden farklı olduğunu ifade eder. Ercilasun, bildirme çekiminde kullanılan *er-, tur-* ve *bol-* fiillerinin cümle kuruluşunda görev yaptıklarını, bu tür kullanımların birleşik fiil içinde düşünülmemesi gerektiğini de vurgular ve birleşik fiilin ister cümle içinde olsun ister olmasın yeni ve müstakil bir anlamı karşıladığını söyler. Ercilasun, birleşik fiil konusunda bu tespitleri yaptıktan sonra birleşik fiilleri ikiye ayırır:

1. Bir tarafı isim bir tarafı fiil olan birleşik fiiller (isim+fiil),
2. İki tarafı fiil olan birleşik fiiller (fiil+fiil).

Ercilasun, birinci grupta isim unsurunun normal bir isimin yanında sıfat ve zarf da olabileceğini, ayrıca sıfat-fiillerin de bu görevde sıkça kullanıldığını belirtir. İkinci grupta ise zarf-fiil ekini almış bir esas fiille bir yardımcı fiilin birleşmesinden meydana gelen birleşik fiil yapılarını inceler (Ercilasun 1984: 45-87).

Bu çalışmada ele alacağımız konu sınırları itibarıyla birleşik fiilin *iki tarafı fiil olan birleşik fiiller (fiil+fiil)* veya bir başka terimle ifade etmek gerekirse *tasvir fiilleri* olarak tanımlanan türüyle ilgilidir. Necmettin Hacıeminoğlu, her iki tarafı da fiilden oluşan birleşik fiil yapılarında ikinci tarafta yer alan yardımcı fiillerin Türkçenin çeşitli devir ve bölgelerine göre değişiklik gösterdiğini ve sayılarının aşağı yukarı belli ve sınırlı olduğunu belirtir (Hacıeminoğlu 1991: 260). Bu şekilde Türk dilinde işlek bir şekilde kullanılan söz konusu yardımcı fiiller şunlardır: *bil-, al-, u-, ber-/ver-, bar-/var, yat-, tur-/dur-, otur-/otur-, yürü-, yaz-, tüş-/düş, bak-, gör, çık-, kel-/gel, ket-/git- vb.*

Bu tür fiillerin en belirgin özelliği aslında her birinin temel bir fiil olmasıdır. Bu fiiller yardımcı fiil olma özelliklerini belirli bir gramer yapısı ve bununla birlikte ortaya çıkan bir anlam bağlamında kazanırlar. Söz konusu bu yapı daima işlektir. Bu durum dilin canlılığı ve sürekliliği ile doğrudan ilgilidir. Elbette bunu sağlayacak olanlar dilin işleyicisi durumunda olan şair ve yazarlardır. Türk dili bu bakımdan oldukça zengindir. Türk dilinin aşağı yukarı

1300 yıllık yazı dili serüveni içinde yüzlerce şair ve yazar ortaya koydukları eserleriyle dilin işlenmişliğine katkıda bulunmuşlardır. Söz konusu yazımızın çıkış noktasını da yine böyle bir şair olan Kadı Burhaneddin Ahmed'in şiirlerinde tespit ettiğimiz dilin sıra dışı bir kullanımı oluşturmaktadır. Muharrem Ergin, Kadı Burhaneddin'in dili kullanım kabiliyetini ve gücünü "Kelime hazinesi çok geniş, dili kullanım şekli ve ifadesi çok kıvraktır. Şiirlerinde onun Türkçeyi avuçlarında nasıl hamur gibi yoğurduğunu, nasıl şekilden şekle soktuğunu büyük bir hayretle ve hayranlıkla takip edersiniz. Gerek mana ve nüans bakımından, gerek şekil bakımından kelime oyunları Kadı Burhaneddinde fevkalade yüksek, hatta bazen da anlaşılması çok güç bir dereceye varmaktadır." (Ergin 1980: III-IV) diye ifade etmektedir. Şairin dili kullanma kabiliyeti ve gücü karşısında biz de elimizden geldiği ölçüde dikkatli olmaya ve bizce farklı olan bir yapıyı eserden hareketle ortaya koymaya çalıştık. Eserden hareketle üzerinde duracağımız konu *benze-* fiilinin sıra dışı bir kullanımı olarak *tasvir fiili* işlevi üzerinedir.

2. Türkçede *benze-* Fiilinin Anlamı ve Kullanımı

Türkçe Sözlükte *benzemek (-e)*1. İki kişi veya nesne arasında birbirini andıracak kadar ortak nitelikler bulunmak, andırmak: "Ona göre işlemeyen, kurulmuş, bozulmuş bir saat hastalanmış bir insana benzerdi."-A. H. Tanpınar. 2. Sanısını uyandırmak, gibi görünmek: "Bu zavallı çokça içmişe benziyor, gözleri buğulanmış, biraz da kaymış." -M. Ş. Esendal. *benzeye benzeye yaz, benzeye benzeye kış olur* "günler birbirinden çok farklı olmadığı halde hava yavaş yavaş ısınarak yaz, aynı biçimde yavaş yavaş soğuyarak kış olur." anlamında kullanılan bir söz (TS, 2011: 309).

Tarama Sözlüğü'nde *benze-* fiili ile ilgili olarak *beñzedem olam, beñzenmek, beñzer ve beñzeş* gibi madde başlarına yer verilmiş (TTS, c. I, 2009: 510-511), ancak *benze-* fiili madde başı olarak ne tanımlanmış ne de kullanımına dair tanık gösterilmiştir. Oysa bu çalışmaya temel teşkil eden Kadı Burhaneddin'in şiirlerinde geçen 116 örnek bile tek başına söz konusu fiilin anlam ve kullanımına dair yeterli dil malzemesini sağlayacak niteliktedir.

Fiilin Türkçe Sözlükteki anlam ve kullanımına dair örneklerde de görüldüğü üzere fiil, yönelme durumu eki alan bir isim unsuru ile birlikte kullanılan asıl fiil özelliğindedir.

3. Kadı Burhaneddin Divanı'nda *benze-* Fiilinin Kullanımı

3.1. *benze-* Fiilinin Temel Fiil Olarak Kullanımı

Kadı Burhaneddin'in şiirlerinde sık kullandığı kelimelerden biri *benze-* fiilidir. Bu kelime divanda kök ve gövde halinde 116 kez geçmektedir.

Kelimenin temel kullanım özelliği ile ilgili olarak aşağıdaki örnek metinler bize açık bir fikir vermektedir. Söz konusu fiilin temel kullanım özelliği ve ifade ettiği anlam Türkçe Sözlükte belirtilen anlamı ve kullanılış özelliğinin dışına çıkmamaktadır. Metinlerde de görüleceği üzere bu fiil, genel olarak yönelme durumu ekini almış bir isim unsuruyla kullanılan asıl fiil niteliğindedir.

güneş şanemā **beñzeyümez** yüzüñe direm

‘aybıñı yüzüñüñ yine hem yüzüñe direm

G 94/1

nigārā hūrî misiñ perînüñ bu ferri yoğ

‘aceb budur ki ferişteye **beñzer** âdem-zâd

G 144/3

‘ömür ahar suya **beñzer** geçene yitilmez

bir iki dem var ise şimdi bakını görüñüz

G 253/2

lebüñ ‘ışkı gönülde şuña **beñzer**

ki bir miskîn yabanda buldı gevher

G 432/5

ben servüñ için râst budur bî-ser ü pâyam

beñzemişem ol bedr-i cemâlüñle nev aya

G 503/5

ne ‘aceb narince şîve ki kaçan ki anı gördüm

beñizüme bağan aydur yüzi **beñzemiş** turunca

G 690/4

tutağüñ yine la‘le **beñzer**

sanasın ki kânısın sen

G 778/4

merdümlük eyleye gözüñe cân viren gönül

hayvâna **beñzeye** dağı insâna cân viren

G 915/2

şehâ nâzük tenüñ bir câna **beñzer**

eger cevr idesin ihsâna **beñzer**

G 1057/1

zülfüñe **beñzerse** gice aşıkı miskîn ider

şubh ger dem urmaz ise ārizuñdan serd ola

G 1287/4

dünyāda bir cāna **beñzer** cān getir

kāfir isen dahı gel îmān getir

hele bu derde düşiben yanaram

bulduñ ise derdüme dermān getir

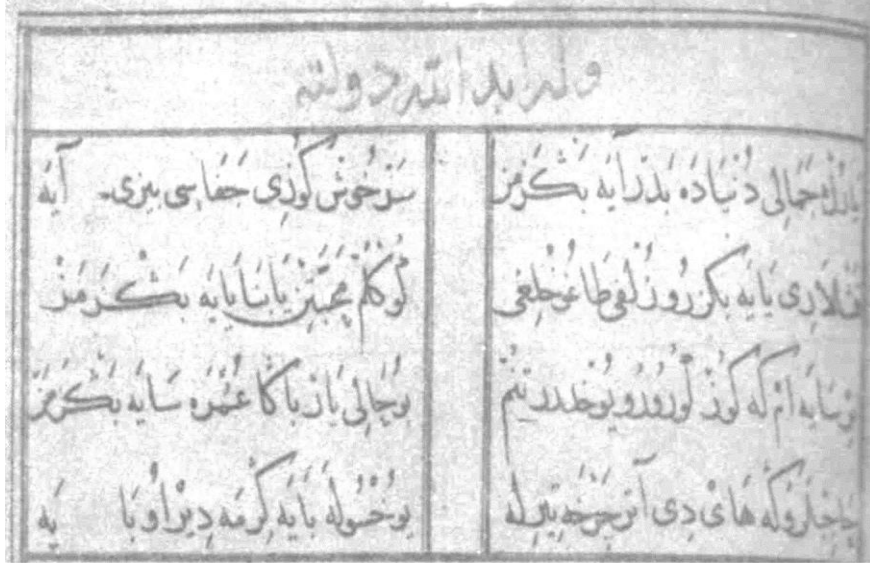
T 1444/1

Ancak bazı örneklerde fiilin bu temel kullanım özelliğinin ve ifade ettiği anlamın dışına çıktığını tespit ettik. Temel olarak yönelme durumu ekini alan bir isim unsuruyla asıl fiil olarak kullanılan bu fiil, farklı kullanım özelliğine dair tespit etmiş olduğumuz örneklerde bir yardımcı fiil görevinde ve anlamındadır.

3. 2. *benze-* Fiilin Yardımcı Fiil Olarak Kullanımı

Kadı Burhaneddin Divanı'nda *benze-* fiilin yardımcı fiil olarak kullanıldığı üç gazel vardır. Bunlar 466, 820 ve 1058 numaralı gazellerdir. Biz bu metinleri Muharrem Ergin'in 1980 yılında hazırlamış olduğu *Kadı Burhaneddin Divanı* adlı çalışmasından aldık. Ayrıca karşılaştırmaya imkân versin diye söz konusu gazellerin orijinal metinlerini de buraya ekleme ihtiyacı hissettik. Bu gazellerden 466 ve 820 numaralı gazeller mükerrerdir. Muharrem Ergin yukarıda zikrettiğimiz eserin ön sözünde bu duruma dikkat çekmiştir. Yazmanın bütünlüğünün bozulmasını istemediği için mükerrer şiirleri metinden çıkarmadığını belirtmiştir. Tekrar edilen şiirleri metinden çıkarmamasının bir başka sebebi olarak da şiirler arasındaki bazı kelime farklılıklarının olmasını göstermiş ve şiirlerdeki bu durumu bir nüsha farklılığı gibi düşündüğünü ifade etmiştir (Ergin 1980, VII). Mükerrer olan iki gazelden 466 numaralı olan 4, 820 numaralı olan ise 5 beyitten ibarettir. Farklı olan beyit 4. beyittir. Şimdi metinler üzerinden söz konusu fiilin durumunu inceleyelim.

466

yāruñ cemāli dünyāda bedr aya beñzemez
 serhoş gözi cefāsi bizi **aya beñzemez**
 kaşları yaya beñzer u zülfi tağuhlığı
 göñlüm maḥabbetin yabana **yaya beñzemez**
 bir sāyeem ki göz görür ü yoḡ durur tenüm
 bu ḥālī yār baña ömüre **saya beñzemez**
 ḥāciblerüñe hay di atar çerḥa tîr ile
 yoḡsula baya girme dir o **baya beñzemez**

820

yāruñ cemāli dūnyāda bedr aya beñzemez
 serhoş gözi cefāsi bizi **aya beñzemez**
 kaşları yaya beñzer u zülfi tağuhlığı
 göñlüm maḥabbetin yabana **yaya beñzemez**
 bir sāyeem ki göz görür ü yoḡ durur tenüm
 bu ḥāli yār baña ömüre **saya beñzemez**
 gündüz giçe firākı elinden iñilerem
 bu yolda hîç vāye şükür vāya beñzemez
 ḥāciblerüñe hay di atar çarḥa tîr ile
 yoḡsula baya girme dir o **baya beñzemez**

Mükerrer olan iki gazelde *aya beñzemez*, *yaya beñzemez*, *saya beñzemez*, *baya beñzemez* yapılarında geçen *benzemek* fiilleri kendinden önce -A zarf-fiil ekini almış *aymak*, *yaymak*, *saymak* ve *baymak* temel fiillerinin anlamını imkân ve iktidar anlamıyla tasvir etmiştir. Yani bu dört örnekte *benze-* fiili kendi gerçek anlamı olan “İki kişi veya nesne arasında birbirini andıracak kadar ortak nitelikler bulunmak, andırmak.” ve “Sanısını uyandırmak, gibi görünmek.” anlamlarından uzaklaşıp soyutlaşarak *tasvir fiili* görevini üstlenmiştir. Fiilin bu yeni görev ve anlamını dikkate alarak;

Birinci beyit:

“Yârin cemali dünyada bedr aya (dolunaya) benzemez, Sarhoş gözünün cefası da bizi **ay(ılt)amaz.**” İktidar ve ihtiyarın, gücün yokluğunu belirtiyor. Bu beyitte şair aynı zamanda *aya benzemez* yapısını cinaslı kullanmıştır.

İkinci beyit:

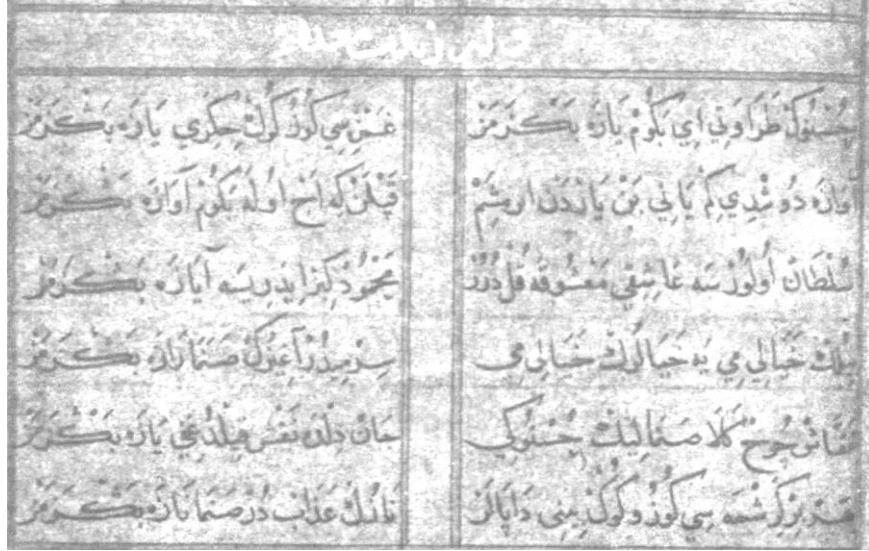
“Kaşları yaya benzer ve zülfünün dağınıklığı da gönlümün muhabbetini yabana (başkalarına, yabancıya, gayrıya) **yayamaz**, ifşa edemez.” Mümkün olmama durumunu, ihtimalin yokluğunu bildiriyor.

Üçüncü beyit:

“Gözün gördüğü bir sayeyim (gölgeyim) ve tenim yoktur, yar bu hali benim için ömüre **sayamaz.**” Hem iktidar hem de imkânın yokluğunu anlatıyor.

Beşinci beyit:

“Senin kaşlarına kirpiğiyle tamam der, isteklendirir; yoksula baya, yani fakir zengin herkese ise çarha (semaya, dönmeye) girme der. Ancak o (bizi) **kandıramaz** şeklinde anlam vermek mümkündür. Bu beyitte de kabiliyet ve maharetin yokluğu bakımından tasvir etmiştir.

1058

hüsnüñ çarâveti i begüm yaza beñzemez

ğamzesi gözünüñ cigeri **yaza beñzemez**
 āvāze düşdi kim yanıban yārdan ırmışam
 kaplan ki ac ola begüm āvāza beñzemez
 sultān olursa āşıkı ma ‘şūka kul durur
 maḥmūd kibr ider ise āyāza beñzemez
 bilüñ ḥayāli mi ya ḥayālüñ ḥayāli mi
 sır mıdur ağızuñ şanemā rāza beñzemez
 nakḳāş çoḫ gele şanemā lık ḥüsñüñi
 cān dilde nakş kılduğın **yaza beñzemez**
 her bir kirişmesi gözünüñ bini depeler
 nāzuñ ‘azābdur şanemā nāza beñzemez

Yine aynı fiille kurulan birleşik fiil yapısı 1058 numaralı bu gazelde de 1. ve 5. beyitlerde *yaza benze-* şeklinde geçmektedir. Gazelin diğer beyitlerinde *benze-* fiilinin önündeki kelimeler yönelme durumu ekini almış isimler olduğu için bu iki beyitteki birleşik fiil yapısı kendisini çok net bir şekilde hissettirmektedir. 2. beyitte *āvāza beñzemez*, 3. beyitte *āyāza beñzemez*, 4. beyitte *rāza beñzemez*, 6. beyitte *nāza beñzemez* ifadelerinde *benze-* fiilinin önündeki unsurların isim olduğu tartışmasızdır. Yani *benze-* fiilinin bilinen temel bir kullanımı, başka bir ifadeyle *alışılmış bağdaştırma*¹ örnekleriyle karşı karşıyayız.

Bu gazelde yer alan *yaza benze-* yapısı da yukarıdaki iki gazelde olduğu gibi imkân ve iktidar anlamı vermektedir. Dolayısıyla *benze-* fiilinin –A zarf-fiil ekini almış asıl fiili hem anlam bakımından tasvir etmesi hem de bir çekim unsuru olarak görev görmesi söz konusu fiil için yeni bir durumdur. Yeni ve birbiriyle bağdaştırılmayacak kavramların bir arada bu şekilde kullanılmaları *alışılmamış bağdaştırma* olarak tanımlanır (Aksan 1995: 527). Oysa Türk dilinin çeşitli dönem ve sahalarına has olmak üzere imkân ve iktidar anlamı veren birleşik fiil yapılarının oluşumunda kullanılan yardımcı fiiller bellidir. Bu anlamda söz konusu fiillerle oluşturulan *alışılmış bağdaştırma* örnekleri de dili kullananlar tarafından kolaylıkla çözümlenebilir niteliktedirler. Söz konusu bu fiiller *u-* “muktedir olmak”, *bol-* “olmak”, *bil-* ve *al-* “almak” fiilleridir. Korkmaz,

¹ Alışılmış bağdaştırmalar, dilde yaygın olan ve kullanıldığında yadırganmayan kullanımları gösterir: Genç adam, körpe salatalık, çizgili defter, kırık testi... gibi. Bunların yanı sıra Çocuk dersini çalıştı, Vapur bu limana haftada iki kez uğrar, Radyocu radyoyu onardı tümcelerinde yine alışılmış bağdaştırmalar bulunduğunu söyleyebiliriz. Bunları duyduğumuz zaman, zihnimizde çözümlenmekte bir güçlük çekmeyiz (Aksan, 1995: 527).

u- fiilinin Köktürk ve Uygur metinlerinde *-ğalı/-geli* veya *-u/-ü; -ı/-i* ekleriyle yapılan zarf-fiillerden sonra olumlu ve olumsuz ifadelerde esas fiile iktidar nüansı veren bir yardımcı fiil olduğuna; Karahanlı Türkçesi metinlerinden itibaren özellikle olumsuz şeklinin kullanıldığına ve ekleştiğine; *bil-* fiilinin ise Karahanlı metinlerinden itibaren olumlu ifadelerde tasvir fiili olarak kullanıldığına dikkat çekmektedir (Korkmaz 1959: 109-120).

Korkmaz, *ol- < bol-* yardımcı fiilinin *u-* fiilinde olduğu gibi *-a/-u-* ve *--ğalı/-geli* zarf-fiil eklerini alan bir esas fiilden sonra kullanıldığını belirtir. Söz konusu bu yapının gerek Uygur Türkçesi metinlerinde gerek diğer metin ve lehçelerde genellikle şahsı belirsiz olumsuz ifadeler ortaya çıkardığını söyler.

--ğalı/-geli zarf-fiil ekini almış esas bir fiilden sonra gelen *bol-* yardımcı fiilinin bugün yalnız Tarançı lehçesinde kullanıldığını kaydeder. (Korkmaz 1959: 120-122).

Bütün bu yapıları Kadı Burhaneddin Divanı'nda tespit etmiş olduğumuz *-A benze-* yapısını da eklememiz gerekir. Söz konusu yapıyı dikkate alarak 1058 numaralı gazelin 1. ve 5. beyitlerine şu şekilde anlam verebiliriz.

Birinci beyit:

“Ey sevgili güzelliğinin tazeliği yaza (bahara) benzemez, gözünün gamzesi de (bendeki cesareti) cigeri² **yazamaz**³ (kıramaz). Gücü yetmeme, muktedir olamama halini tasvir ediyor.

Beşinci beyit:

² ciğer Yürek, cesaret. (TTS, C. II)

Aşk ehli siper tûrine yârin ciğer eyler

Gelsin beri meydana kimin kim ciğeri جگر var

(Nizami. XV. 22)

Hazırım tığında canâ aşkile can vermeğe

Kimde var ise ciğer جگر gelsin beri meydan ana

(Nihani. XVI. 20)

³ yazmak (I)1. Nakşetmek, resmetmek, süsleyip bezemek. 2. Yaymak, dağıtmak, açmak. (TTS, C.VI)

Tolu hüşyâre sun lâ-ya'kıl olsun

Kadeh mahmura ver yazsun يازسون humarın

(Çeng. XV. 203)

Nergis ana gözün süzer lâlei remz ile düzer

Karşı humarını yazar يازر bir ola tâ harif ü yaz

(İbrahim. XV. 116-2)

Ey sanem nakkaş çok gelir; ancak (senin) güzelliğini de (bu) can, gönülde nasıl nakşettiğini de **yazamaz** (resmedemez). Resmetme kabiliyeti ve mahareti yok anlamında kullanılmıştır.

Muharrem Ergin'in Kadı Burhaneddin'in dili için "*Gerek mana ve nüans bakımından, gerek şekil bakımından kelime oyunları Kadı Burhaneddin'de fevkalade yüksek, hatta bazen da anlaşılması çok güç bir dereceye varmaktadır.*" (Ergin, 1980: IV) şeklindeki ifadeleriyle neyi kastettiğini sadece yukarıdaki iki beyitte geçen *yaz-fiili* üzerinde görmek bile mümkündür. Şair, bir kelimenin birkaç anlamını metnin ses ve anlam özelliklerini bozmayacak şekilde oldukça rahat ve ustaca kullanmıştır.

4. Sonuç

Dil, tabii ve canlı olma özelliği sayesinde bilinen mevcut kural ve özelliklerinin yanı sıra sürekli yeniliklere ve gelişmelere açıktır. Dili bu anlamda işletecek olanlar o dili kullanan şair ve yazarlardır. Çalışmamıza konu olan *benze-* fiilinin tasvir fiili olma özelliği de dilde söz konusu edilen işlenmişliğin dilin anlatım ve ifade gücünü nasıl etkileyebileceğine dair somut bir örnektir. Bugüne kadar böyle bir işlevi ile karşılaşmadığımız bir kelimenin bir şairin dilinde başka bir görev ve anlamda karşımıza çıkması dilin bilinmez yönleri ve anlatım gücüyle ilgili olarak kayda değer bir durumdur.

Bu çalışmayla Türkçenin çeşitli devir ve dönemlerinde sayıları aşağı yukarı belli olan tasvir fiillerine bir yenisini daha eklemiş olduk. Kadı Burhaneddin'in dilinde tespit etmiş olduğumuz *aya beñzemez, yaya beñzemez, saya beñzemez, baya beñzemez, gamzesi gözünüñ cigeri yaza beñzemez* (cesaretini kıramaz) ve *cân dilde nakş kılduğımı yaza beñzemez* (resmedemez) gibi alışılmamış bağdaştırma örnekleriyle dilde yeni bir nüansın varlığını ortaya koymuş olduk. Söz konusu örneklerden hareketle *benze-* tasvir fiilinin, özellikle Karahanlı döneminden itibaren metinlerde yalnız olumsuz şekillerini gördüğümüz *u-* fiili gibi kullanıldığını belirtmemiz gerek. Metinlerde gerçek anlamının dışına çıkarak anlam bakımından tamamen soyutlaşmış olan fiil, gramer ve bağlam itibarıyla olumsuz geniş zamanın 3. şahsında imkân, iktidar ve ihtimalin yokluğunu bildiren, tasvir eden bir yardımcı fiil niteliğindedir.

Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür. Bir yönüyle sınırlarını belirli kurullarla tespit etmiş olduğumuz dil alanının özellikle anlam boyutuyla ilgili yönlerinde her zaman yeni bağdaştırmalar ve nüanslarla karşılaşmamız kaçınılmazdır.

5. Kısaltmalar

c: cilt

G: Gazel

T: Tuyug

TS: Türkçe Sözlük

TTS: Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü

6. Kaynakça

AKSAN, Doğan (1995), *Her Yönüyle Dil*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BANGUOĞLU, Tahsin (1990), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ERCİLASON, Ahmet Bican (1984), *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.

ERGİN, Muharrem (1980), *Kadı Burhaneddin Divanı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

_____, (1989), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınevi.

GABAİN, A. Von (1953), "Türkçede Fiil Birleşmeleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*: 16-24.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1991), *Yapı Bakımından Türk Dilinde Fiiller*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kadı Burhaneddin Divanı I, (1944), *Tıpkıbasım*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Zeynep (1959), Türkiye Türkçesinde "İktidar" ve "İmkân" Gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*: 107-124.

NADZHIP, E. N. (1971), Modern Uigur, "Nauka" Publishing House, Moskow.

Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü, (2009), c. VI, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

_____, (2009), c. II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkçe Sözlük, (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

YOLDAŞEV, A. A. (1965), *Analitiçeskie formı glagola v tyurkskih yazıkah*, Moskva.

ZEYNALOV, Ferhad (1986), "Türk Dillerinde Birleşik Eylem Meselesi", *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*: 455-468.